

A jövőbe veszett generáció

A kor melyben élünk, radikálisan megváltoztatja a nemzedéki problematikát, és teljesen eltépi azokat a szálakat, melyek a hagyományok mentén összekötik egymással a generációkat. A mai társadalmak egy olyan kulturális váltás kezdetén vannak, vagyis nem is a kezdetén, sokkal inkább már benne, mely arra kényszerít bennünket, hogy újrafogalmazzuk létezésünk alapjait. Nyilvánvaló, hogy az alapvető tények jó része nem változik. Születünk, élünk, öregszenk, meghalunk, szeretünk, gyűlölünk, ugyanúgy mint tették elődeink, ám a mai információs társadalom technológiája a régebbi információs technológiákkal ellentétben mélyrehatóbban kihat életünkre.

Az információk továbbítására, tárolására, megtalálására alkalmas új technológia életünket a mélyrehatóan befolyásolja megváltoztatva kapcsolatainkat és megismerésünket. Ez az új technológia kiszakít bennünket a hagyományos, közvetlen emberi kommunikációs lehetőségek közegeiből. A változás megváltoztatja az egyszerűre és a bonyolultra, a lehetetlenre és a lehetségesre vonatkozó fogalmainkat. Marx mondta egykor, hogy az ókori görög világ volt az emberiség „normális gyermekkor”. Ez a világ az emberek és az istenek világa volt, ahol nem is volt akkora különbség az isteni és emberi között. Az emberek az istenekben saját maguk tükörképeit látták, amelyeken keresztül kiélték vágyaikat, magvalósították fantáziájukat, úgy, hogy közben élték a saját, sok esetben nem túl rózsás életüket. Most mintha visszatérne ez a gyermekkor.

De mielőtt erről beszélnék, bevezetésként a nemzedéki problémát szeretném megközelíteni szociológiatörténeti összefüggésben. Tönnies-nek van egy nagyon jó könyve, mely ugyan rég jelent meg, de időszerűségéből mit sem veszített. A könyv címében két szó található, melyek németről nehezen fordíthatók le bármilyen más nyelvre. Az egyik szó „Gemeinschaft”, és a másik szó „Gesellschaft”.

Tönnies szerint a „Gemeinschaft” az emberek olyan típusú létmódja, ahol az emberek viszonya a természethez problémátlan olyan értelemben, hogy a természet szervesen beépül az emberek közötti kapcsolatokba. Elsősorban a nemi és az életkori szempontok alapján meghatározott csoportok közötti kapcsolatokra kell gondolnunk. Mindkét szempont az embernek, mint biológiai lénynek adottsága, amiből persze társadalmi erő, társadalmi szövet keletkezik. Mind a két szempont fiziológiai tulajdonságunk. Születésünk óta az egyik vagy a másik nemhez tartozunk, és a születést követve előttünk az élet: fiatalokból felnőttek, majd öregek leszünk. Ebben a Gemeinschaft világban a két fő természeti kategória egy nagyon egyszerű, 2 x 2 es séma szerint szervezi az életet.

1. ábra. A közösségi társadalom természet által meghatározott csoportjai

	Férfi	Nő
Fiatal		
Idős		

E séma szerint négy nagy csoport keletkeztethető. Beszélünk fiatal nőkről és idős nőkről, illetve fiatal férfiokról és idős férfiokról. Akik egyértelműen jól járnak, azok az idős férfiak. A

fiatal férfiak egy idő után remélhetőleg idős férfiakká válnak, tehát a kilátás számukra sem kedvezőtlen. A nők esetében ez a változás nem lehetséges, számukra nincs remény arra, hogy bekerüljenek a hatalommal és elismertséggel rendelkező csoportba, hiszen azelőtt transz szexuális műtétek még nem voltak.

A hordák és törzsek világára kell gondolnunk. Ennek a világnak két fő változata volt, a vándorló és a letelepedett, de a mi szempontunkból ez a különbség most érdektelen. A két társadalmiasult biológiai kategória egyben az uralmi és az érték viszonyokat is meghatározta. A törzsies közösségi állapotban az uralom a legitimnek tekinthető erőszak útján volt lehetséges. A legitimitás forrása a vallási hit volt, hiszen a hatalomhoz mágikus erők társultak, melyekkel a hatalommal rendelkező idős férfiak rendelkeztek. Ez a rendszer biztosította a Gemeinschaft alakzat törzsi, etnikai azonosságát, amit az is fokozott, hogy a Gemeinschaftban való tagságot is a születés véletlene határozta meg.

A minden társadalmat szükségképpen végig kísérő problémák tovább gördültek az időben, anélkül, hogy a törzs életébe bekerülő új nemzedékek szembe kerülhettek volna az idősekkel. A réginek és újnak nem volt talaja, mert nem volt idő, melyben elvált volna a múlt a jelentől, nem is beszélve a jövő vágyától. Az idő körben forgott. Az idő múlása két ünnep között zajlott. Voltak ünnepek és voltak hétköznapok. Az ünnepeknek meg volt az örömük, hogy nem kellett dolgozni. A hétköznapokban persze kellett dolgozni, de a munkamegosztás a természet által adott kategóriák szerint történt férfiak és nők között. A Gemeinschaft világ újratermelődése teljes mértékben kiiktatta a nemzedéki problémákat, mert nem volt olyan erő, amely valamilyen módon újítani akart volna, lázítani akart volna, tovább akarta volna fejleszteni, terjeszteni az etnikai csoportnak a világát.

A nomád életet sok esetben követte a letelepedés. A letelepedés mentén megkezdődött először a mezőgazdasági termelés, majd ahogy a csoportok egymással kapcsolatba léptek, elkezdődtek a harcok, elkezdődtek a kereskedelmi típusú kapcsolatok, tehát mind a béke, mind a háború, belekerült az életbe. Lassan beindult a változás. De ez a változás túlságosan lassú volt ahhoz, hogy az emberi élet számára szabott rövid perióduson belül, generációs konfliktusok formájában jelentkezzen. Nagyon hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a döntően és alapvetően mezőgazdaságra alapozott létmód kibővüljön az iparra és kereskedelemre jellemző elemekkel olyan mértékben, hogy felgyorsuljon az idő múlása. A cirkularitást felváltva az idő egyszer csak kiegyenesedett.

Miközben mérhetően elkezdett múlni az idő, persze megmarad a cirkuláris idő is. Még ma is van minden évben karácsony, húsvét. Krisztus minden évben megszületik, meghal majd föltámad. Ezt rendet a legkeményebb vallásellenes kampányok idején sem sikerült megtörni. Nem lehet azt mondani, hogy a cirkuláris idő eltűnik. Az ünnepek és a hétköznapok körforgása megmarad, de rátelepszik erre a körforgásra a másik idő, a lineáris idő, amely már években mérhető. Ekkor merül fel a kérdés, mely Karinthy egyik novellájában oly szépen exponálódik, hogy kik voltunk mi? Találkozunk időnként azzal a fiatalemberrel, akik valamikor voltunk, és akkor ez a fiatalember kérdőre von bennünket, hogy mit tettél? Mit csináltál?

Megszületik a generáció mint csoport. A lineáris időben a fiatal önálló társadalmi szerephez jut. A fiatalok egyszer csak szembe kerülnek az idősekkel. Az idősek és a fiatalok egymás szemébe néznek, és felfedezik, hogy külön csoporthoz tartoznak, különbségek vannak közöttük, melyeket az idő feltartóztathatatlan múlása szült. Az idő múlása lehetővé teszi, hogy mindenkit megbélyegezzenek aszerint, hogy mikor született. És itt keletkezik a nemzedéki

konfliktus lehetősége. Kapunk egy jelet, a születés által meghatározott év és hónap és nap jegyét, amely bennünket születésünk szerint betesz a lineáris időbe, megkülönböztetve azoktól, akik korábban születtek, illetve akik később születtek. A naptári idő csoportot hoz létre statisztikai értelemben.

A naptári idő létrehozza az embereknek egy sajátos csoportját, akik nagyjából azonos periódusban születtek. Nem feltétlenül egy napon. Nem arról van szó, hogy a kalendárium egy napján születettek között létrejön valami fajta sorsközösség. Ez is lehetséges, de csak akkor ha valami nagyon nagy esemény történik azon a bizonyos napon. Ha azokra gondolunk, akik Japánban éppen aznap születtek, amikor ledobták Hirosimára az atombombát, akkor joggal feltételezhetjük, hogy ez a nap megjelölte őket örökre. Akkor is, ha meghaltak, de még inkább, ha túléltek. Megjelölte nem csak pszichológiailag, nem csak szimbolikusan, hanem sok esetben megjelölte őket testileg is, valamilyen szörnyű betegséggel megverve őket. Ők mint az atombomba generációja élnek tovább Japánban. Valami hasonló történhetett az európai zsidókkal, akik bekerültek itt a Holocaustnak örvényébe. Ők is kaptak egy jelölést, akár ténylegesen is, mint tetoválást a karjukon, mely mint egy számukra érthetetlen, de ugyanakkor kegyetlenül lecsapó sors képében kiválasztotta őket az összes többi generáció közül, és ők lettek a Holocaust generációja. Ez két szélsőséges példa, mert az átélt egyidejűség, amely a nemzedéket létrehozza, nem a nap azonossága, hanem azoknak a történelmi eseményeknek a hatása, amely azokat az egy időben eszméletre ébredő embereket érinti. A nemzedék az eszmélet és az emlékezet közössége. Nem elsősorban a születés dátumáról van szó, hanem a serdülő ember világba kinyíló élményszerző lehetőségéről, amely azonos módon akarva, akaratlanul hat mindazokra, akik egy meghatározott korba születtek.

Így születik a nemzedék. Karl Mannheim állítja, hogy a korcsoport nem más, mint statisztikai kategória, mely a közös eszmélet és emlékezés jegyében nemzedékké alakul. Az emlékezet azért közös, mert közös volt az eszméltető történelmi környezet. A Gesellschaft világban a közös időben születőket megkülönbözteti a felnövekvésüket övező történelmi környezet, lévén, hogy most már múlik az idő, nem a Gemainschaft világnak az örökös visszatérésében élünk a megelőzőtől. Várható, hogy a következő, az életbe belépő új korcsoportok új történelmi közegbe kerülnek, következésképpen nekik más sors adatik majd, mint amilyen sors adatott a szüleiknek, és mint amilyen sors adatott a nagyszüleiknek.

Társadalmi imprintingnek nevezem azt a hatást, amely ezt a sorsközösséget, a korcsoportból nemzedékké alakító identitásélményt kiváltja. Az imprinting fogalmat természetesen metaforikus értelemben használom. Konrad Lorenz használta ezt a kifejezést állatok viselkedésére. Soha nem felejttem el, amikor olvastam a könyvét a tyúkokról és kacsákról. Egyik történetében az imprinting jelenségét szemlélteti. A kiscsirkéről beszél, mely úgy születik, hogy az első genetikailag kódolt parancs számára a következő: „kövesd az első mozgó objektumot!”. Az első mozgó objektum a kiscsirke életében nagy valószínűséggel egy tyúk. Lorenz azonban megrézfálta a kiscsirkéket, s nem tyúkot helyezett oda, amikor kijöttek a tojásból, és megpillantották a világot, hanem egy kacsát. De mivel az imprinting parancsa úgy szólt, hogy kövesd az első mozgó objektumot, a kiscsirkék a kacsát kezdték el követni. A kacska azonban nem tyúk. A tyúk irtózik a víztől, a kacska viszont szeret vízbe menni. Halálos választás volt a kiscsirkék részéről, hogy mentek a kacska után be a vízbe. Az imprinting azonban nem tett nekik más viselkedést lehetővé, mint amit a genetikailag kódolt parancs előírt. Nyilvánvaló, hogy a társadalmi imprinting esetében nincs szó genetikai parancsról. Azáltal, hogy a születés történelmi korba helyeződik, sorsközösséget eredményez, az adott történelmi periódusban megszületettek között. És mivel a múlt időben a mindenkori jelen a megelőző és jövőendő helyzethez képest valami sajátosságot mutat, akkor teljesen természetes,

hogy egy-egy nemzedék sajátos módon éli meg a történelmet. Identitásába beépül az adott történelmi hatás, és ez kollektív emlékezetként kezd működni. Az ily módon megszületett nemzedék azután párbeszédbe vagy konfliktusba bocsátkozik azokkal, akiknek más az emlékezeti hagyományuk, más a kollektív emlékezetük, akár azért, mert korábban születtek, akár azért, mert később születtek. Ez jelentené a mai értelemben vett nemzedékek egymásutánját. Tézisem szerint most egy olyan történelmi kor van, hogy akik most lépnek be serdülőként az életbe, vagy léptek be néhány éve, azok olyan történelmi közegben élnek, amely sokkal inkább különbözik minden korábbi kortól. Régi és új, apák és fiúk konfliktusa sosem volt akkora, mint most.

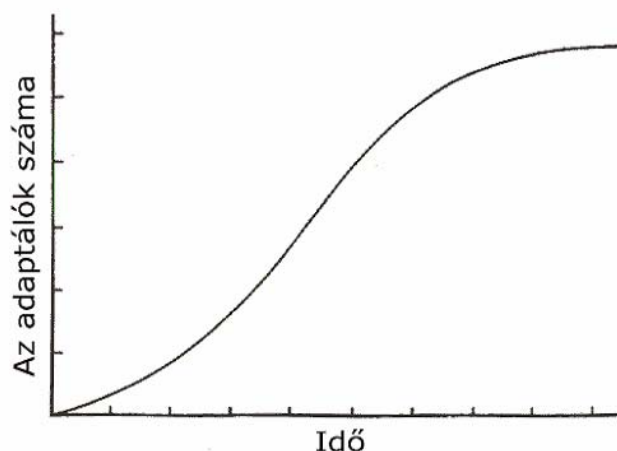
Egyszerre európai és magyar sajátosság, hogy egyre kevesebben vannak, akik az életbe belépnek, és egyre többen vannak az idősek. Ennek következtében az új és a régi konfliktusa nem csak minőségi, hanem mennyiségi kérdés is, hiszen egyre kevesebben vannak a fiatalok, egyre kevesebben vannak a gyerekek, akik majd ha felnőnek, nagy terherként élik meg szüleik, nagyszüleik nemzedékeinek eltartását. Ennek következtében nem sok jövőt jósolok senkinek, aki a régít képviseli nemzedéki hovatartozása folytán. Mert nincsen elegendő számú gyerek, unoka, akik majd gondoskodnának rólunk, az anyagi forrásaink pedig – ha belegondolunk a nyugdíjba – nem akkorák hogy mosolyogva gondoljunk utolsó éveinkre. De hát ez egy másik probléma, nem fogok erről részletesen beszélni.

Hogyan is nézett ki ez a nemzedéki konfliktus Magyarországon a huszadik században? Ugye volt a békeidő, ez volt az első imprinting periódus, utána jött Trianon, amikor szétesett a békeévek konszenzusa. A trianoni Magyarországnak volt egy tragikus zárófejezete, amikor üldözökre és üldözöttekre bomlott szét az ország. Jött a '45-ös fordulat, melynek egyaránt lehet neve ostrom, felszabadulás, vagy megszállás, de mindenképpen stigmatizálta azokat, akik akkor ébredtek tudatra. Voltak az ötvenes évek, volt 1956, volt Prága, az emberarcú szocializmus lehetőségének eltűnése, volt a fogyasztói szocializmus, a Trabant, a frizsider-szocializmus nemzedékformáló élménye. Volt a rendszerváltás, poszt-szocializmus és itt a nyakunkon az információs társadalom, melyről ma beszélni akarok.

A megelőző generáció-konstruáló élmények a béke évektől egészen a poszt-szocializmusig eredendően történelmi imprinting hatást eredményeztek, ha társult is hozzájuk technikai elem. Amikor I. Ferenc József uralkodott az országban, akkor még kis számban robogtak autók Budapest utcáin. A vonatok ugyanolyanok voltak mint most. Akkoriban talán kicsit tisztábbak lehettek és gyorsabban mentek. Itt a változás negatív. Aki akkoriban ment vonaton Abbáziába, sokkal gyorsabban ért oda, mint ma. De nem voltak menetrendszerűen szálló utasszállító repülőgépek, nem volt rádió, sok minden nem volt. Közben ezek mind lettek. A nemzedékformáló hatások azonban a történelemből, s nem a technológiából jöttek.

Most érkezett el az az időszak, amikor a történelmi meghatározottság mintha háttérbe szorulna. Nem mintha hiányában lennének a történelemformáló hatásoknak, hiszen Magyarország nemrég lett a NATO tagja, s belépett az Európai Unióba, Tíz-tizenöt év múlva látható lesz, hogy az ezredforduló táján tudatra ébredt magyar nemzedéknek nem az lesz a generációs élménye, hogy Magyarország belépett a NATO-ba vagy az EU-ba, hanem identitása majd abból fakad, hogy ekkor terjedt el az Internet, a mobil telefon, ekkoriban jött létre a hálózatiságra alapozott világállapot. Manuel Castells (2005) írta le ezt az új világállapotot, mely az új nemzedékek sorsformáló élménye. Mielőtt gondolatmenetemben tovább haladnánk, vessünk egy pillanatast a következő ábrára:

2. ábra. Az újítások terjedése

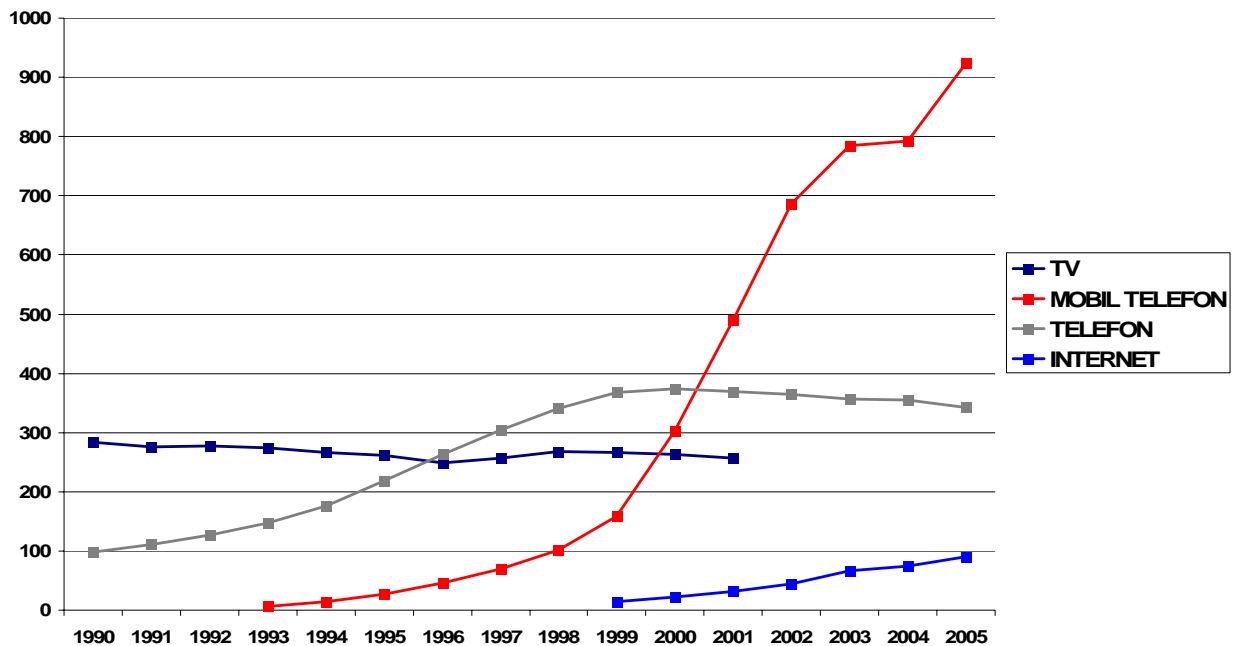

Az ábra egy S alakú görbét mutat, s mindenféle újítás terjedését mutatja mindenféle társadalomban. Rogers beszél az ábra alapján az újítások diffúziójáról, de már sok-sok évvel ezelőtt Kroeber is hasonló tendenciát mutatott ki, amikor a divat terjedését vizsgálta. A görbe azt a közhelyet igazolja vissza, hogy ha valami új dolog jelentkezik a társadalomban – és persze ezt az új dolgot kik mások vennék észre, kik mások alkalmaznák, mint a fiatalok –, akkor először egy nagyon kis csoport alkalmazza ezt az újat, és fedezi fel magának. Ezek a korai adaptátorok, és ahogyan múlik az idő, egyre inkább azt figyelhetjük meg, hogy a korai alkalmazók későbbi követőkre találhatnak, és egyre nő azoknak a tábora, akik fölfedezik, hogy a kigúnyolt, kinevetett, kiközösített, stigmatizált avantgarde valami olyan eszközt talált, olyan módszert fedezett föl magának, amivel az életet jobbra lehet tenni. És akkor beindul a divat terjedésének a sebességével a társadalomban egy követési folyamat, amely végül telítődik, Miáltal az újítás már nem újítás, hiszen mindenki vagy majdnem mindenki magáévá teszi azt a társadalomban.

Jó példa erre az autó elterjedése az amerikai társadalomban, mely körülbelül 30 évet vett igénybe. Amikor az autó megjelent az USA-ban valamikor a huszadik század elején akkor még az arroganciának volt a jelképe. Külön kézikönyveket írtak arról, hogy mit tegyen az ember, ha egy autóval találkozik. Kerülje ki, szaladjon el előle. Az autósoknak előírták, hogy egy fiatalember szaladjon az autó előtt egy zászlóval és figyelmeztesse az embereket, hogy autó jön, hessegesse el őket. Nem voltak utak, nem voltak benzinkutak, az autó egy különös mániának számított. Egészen addig, amíg Henry Ford föl nem fedezte, hogy az autóban fantasztikus lehetőségek vannak. Az autó a mobilitás és a szabadság. Henry Ford és az ő általa alkalmazott Galamb József létrehozták a T-Modellt, amely megváltoztatta az autónak ezt a sajátos státuszát. Az autót egyszer csak fölfedezte magának a munkás osztály. Fölfedezte magának a középosztály. S így az autó esetében a harmincas-negyvenes évekre – igaz a világválság lelassította kicsit a dolgot – végül is eljött a telítődés. Persze nem érte el a telítődést, olyan értelemben, hogy jöttek újabb és újabb autók. Ha a T-Modellt összehasonlítjuk egy mai Porsche-val, nagyon nagyok a különbségek, de magáról az autóról azt lehet mondani, hogy az USA-ban ma már száz százalékos a telítődés, és ugyanez a helyzet Nyugat-Európában, ahol az ötvenes évek végére állt elő ez a helyzet. Most már Magyarországon is azt lehet mondani, hogy az autózás elvesztette luxus és arrogáns vonatkozását, amivel rendelkezett még néhány évvel ezelőtt is.

A következő ábra azt mutatja be, hogy néhány info-kommunikációs innováció esetében hogyan mutatkozik meg az S görbének a törvénye Magyarországon.

3 ábra. Info-kommunikációs eszközök terjedése Magyarországon.

A televízió elterjedtségét mutató sötét vonal egyenletesen halad. A televízió esetében azt lehet mondani, hogy a huszonegyedik században nem beszélhetünk újdonság-élményről. Hamarosan lesz persze újdonság-élmény. A földi terjesztésű analóg televízió régi, de már itt van az új, a földi terjesztésű digitális televízió. A 2002-2006-os választási ciklus utolsó parlamenti napjaiban tárgyalták a képviselők a földi terjesztésű digitális televíziózásról szóló törvényt, amely megváltoztatja a televízióra vonatkozó teljes szokásrendszerünket. Megváltoztatja magát a televíziózást. Már ha a következő Parlament elfogadja ezt a törvényt, mert a most feloszlott Parlamentben a törvény nem kapta meg az elfogadáshoz szükséges arányban a jóváhagyást.

A földi terjesztésű analóg televízió száz százalékosan eléri a magyar nézőket, sokszor csömört okozva nekik. Sokan nem is néznek televíziót, mert elégük van abból, hogy csak azt nézhetik, amit adnak nekik. A digitális televíziózással meg fog változni a helyzet, mert nem az lesz, hogy nekünk adnak egy műsort, és mi azt nézzük vagy nem nézzük, hanem, mi magunk fogjuk szerkeszteni a műsort. Mi magunk fogjuk létrehozni a műsort. A digitális televízió individualizálja a televízió és a néző viszonyát, és bizonyos szempontból mindenki televíziós műsorszolgáltató lehetne, az ORTT nagy bánatára. A digitális technológia lehetővé teszi, hogy akár ötvenfős csoportok számára létre hozzak televíziós műsort, illetve lehetővé teszi számomra, hogy magam szerkesszen meg magamnak az egyes műsordarabokat. Vegyük azt a példát, hogy engem csak az érdekel, hogy a gól milyen módon válik góllá. Létrehozhatok egy digitális emlékezeti tárolót, amely a gólokat fogja bemutatni. És akkor nézőket toborozhatok, akiket mind az érdekel, hogy egy gól miként jön létre, milyen látószögekből jön a labda, stb. Ez a fajta televíziózás fölszabadítja a televíziós képet a szerkesztők hatalma alól, és a szerkesztést oda helyezi, ahol tulajdonképpen a helye van, az egyéni nézőhöz. Az egyéni nézőnek persze ehhez nagyon át kell alakulnia. Mert valóban sokkal kényelmesebb leülni egy fotelbe, elővenni egy sört, vagy szódát és bámulni Győzike-t és csámcsogni azon, hogy most elrontotta a gyomrát, állandóan ki kell mennie, és halljuk, hogy húzza le a vécét és

drukkolunk, hogy gyógyuljon meg. A digitális televízió felkavarja ezt a kényelmet, és beindul majd az S görbe, mint ahogy Nyugat-Európában már beindult. Az Egyesült Királyságban a digitális televízió már elindult a fölfele kapaszkodás útján.

Ha az S görbe teljes kiteljesedését akarjuk látni, az ott van az élesen felszökő vonal mentén, mely a mobil telefon terjedését mutatja. A mobil telefon a kilencvenes évek elején még csak egy szűk körnek volt a kommunikációs eszköze és néhány év alatt elérte a maximális telítődést a mai magyar társadalomban. De már a kapun dörömböl a harmadik generációs mobil telefon, mely jóval több szolgáltatásra képes mint a második generációs mobil telefon, lehetővé téve a széles sávú Internetezést.

A legelső vonal a vezetékes Internet penetrációját mutatja a mai magyar társadalomban. Látható hogy az S görbének még az elején vagyunk, de már sejthető, hogy elindult a kapaszkodás fölfelé a lejtőn. Ma már a magyar társadalom 20 %-a rajta van az Interneten. Ez nem jó adat, ha összehasonlítjuk a finn, az észt, a szlovén eredményekkel. Ahhoz képest azonban, hogy 2002-ben, amikor a 2006-os ciklus végére érő kormány átvette a hatalmat, az internetpenetráció csak 8% volt, a változás figyelemre méltó. Az Internet esetében megjósolható hogy az S görbe a következő három, négy év során elkezd szépen emelkedni, és konvergálni fog a mobil telefontal. Megemlíteném, hogy az internet görbe voltaképpen két görbe: az egyik a keskenysávú, a másik a széles sávú hozzáférők arányát mutatja a háztartásokban. Széles sávú hozzáférésben európai helyzetünk nem rossz, hiszen 2005 végén a KSH mikrocenzusa az összes hozzáférés 50 %-a széles sávú hozzáférést mért.

Most jutunk el a tézisemhez. A korcsoportot, melyről beszélünk, nem a NATO-ba való belépés, nem az EU-tagság formálta nemzedékké, hanem az új info-kommunikációs technológiával való találkozás. Az ezredfordulón és később születettekből lesz a digitális generáció. Ennek a nemzedéknek az alapélménye a digitális tapasztalás, mely radikálisan különbözik az érzékszervi-mozgásos tapasztalás, valamint az azt követő mágikus, konkrét megfordításos és absztrakt műveleti szakaszok által formált valóságélménytől.

Az információs korszak új világ, melybe ha valaki bele születik, annak természetes már a hálózat alapú kommunikáció, amikor mindenki, mindenről, mindig mindenütt kommunikálhat egymással. Ez a világ megváltoztatja a kapcsolati rendszereket és alapvetően megváltoztatja a világhoz való viszonyt. A digitális tapasztalás a nem digitális tapasztalás összes modalitását képes hordozni, miközben fizikailag csak egy internetre kapcsolt számítógép van jelen.

Ha én most *face to face* beszélek önökhöz, belenézek mindenkinek a szemébe, önök pedig visszanéznek. A kommunikációs közöttünk közvetlen, nem digitális. Akkor sem lesz az, ha előadásomat felveszik filmre, ha lesznek nézők, majd megnézik, meghallgatják, amit most mondok önöknek. De mindezt megtehetném már ma is interneten keresztül videokonferencia technika segítségével. Pár év múlva már háromdimenziósan is megjelenhetnek, ami csak fokozná a testi megjelenés illúzióját.

Az elektronikus térben megduplázódik az érzékszervi világ, miközben az érzékszervek be vannak csapva, merthogy nincs ott az, amiről azt hisszük, hogy ott van. Ráadásul a technológia lehetővé teszi, hogy a mindenkori jelen élmények archiválódva bekerüljenek egy végtelen tudástárba. Az élmény ezáltal kiszabadul az „itt” és a „most” fogságából, visszakereshetővé válik bármikor, bárhol.

A digitális tapasztalás esélye jelenlegi formájában is messzemenően függ az életkortól. Folyamatosan vizsgáljuk az internet használatot meghatározó szociológiai változókat, hiszen az internet ennek a tapasztalásnak a forrása. Be kell kapcsolni a számítógépet, majd utána a gépet csatlakoztatni kell a szélessávú internet hálózathoz, rá kell kattintani az Internet Explorer ikonjára, s ezt követően indul el a digitális tapasztalás. A tizenéves és harmincéves fiatalok körében az internet használat igen gyakori, az EU országok átlagát meghaladó mértékű. Az életkor emelkedésével az internet használat gyakorisága meredeken zuhan, s a hatvan évesnél idősebbek körében alig egy-két százalékos.

Az idősek akkor válnak leginkább az információs társadalom részeseivé, ha van aki megtanítja őket. Családban a tutor lehet a gyermek vagy unoka, közösségben pedig a digitális népművelő, vagy előkelőbb néven az IT mentor.

Az új technológia vonzza a gyermekeket és a fiatal embereket. Számukra az enter gomb lenyomása mentén feltáruló világ tele van izgalommal, felfedezni valóval. A felfedezés adja a nemzedéki élményt, amely megkülönbözteti őket a korábbi nemzedékektől. A mai fiúk és mai lányok a mai apákhoz és anyákhoz képest a digitális tapasztalás függvényében különböznek egymástól. Túl az életkoron a digitális generáció egy sajátos társadalmi csoport, melynek tagjai jellemzően inkább városban élnek mint falun, családjukban az egy főre eső jövedelem az átlaghoz képest magas, a családban nincs munkanélküli de van vállalkozó vagy alkalmazott. Hiába fiatal valaki, ha isten háta mögötti faluban lakik, ha munkanélküliek a szülei, alacsony az iskolai végzettsége, vagy szüleinek az iskolai végzettsége alacsony. Ebben az esetben nem lesz tagja a digitális generációnak. Úgy fog élni mint egy amerikai indián, aki rezervátumban lakik.

Korábban aszimmetria jellemezte a fiatalok és az idősek viszonyát. Aszimmetria volt a hatalom és a tudás területén. Az én korosztályom képviselői tagjai meg tudják erősíteni, hogy amikor mi gyerekek voltunk, akkor olyan nagyon nem lehetett szüleinkkel és nagyszüleinkkel vitatkozni azon, hogy miért kell reggelente kipucolni a cipőnket, vagy miért kell merev derékkal, könyököt testhez szorítva ülni az asztalnál. Ezek megfellebbezhetetlen parancsok voltak, melyeket egy gyereknek ha tetszett, ha nem, el kellett fogadnia az idősebbektől. A szocializáció iránya tehát az idősből a fiatal fele mutatott. Ez mára megváltozott. Megfordult a szocializáció iránya. Ha mi idősebbek be akarunk lépni a digitális tapasztalás világába, mint vendégek, akkor rá vagyunk szorulva a bennszülöttek segítségére, rá vagyunk szorulva a fiatalokra. Ha lefagy a laptopom, vírus támadja meg az internet keresőmet, megbolondul a printerem, akkor olyan vagyok mint a vak és a süket az erdőben. Tehetetlen vagyok, kénytelen vagyok nálam sokkal fiatalabbak segítségére támaszkodni. Tehát ők szocializálnak engem. Vizsgáztatóként korábban csak annyit kellett kérdezniem, hogy „ki volt Festinger?”. Ha nem tudta a választ, már vehette is az indexét. Most felteszem a kérdést, mire ő küld egy sms-t a barátjának, hogy gyorsan mondd meg, ki az a Festinger, és már tudja is a választ. Én meg csak állok, mert fogalmam sincs erről a technológiáról. Láttak-e már unoka-nagyszülő versenyeket? Az unoka-nagyszülő versenyek terepe az internet. A fiatal tudja az internetet kezelni, a nagyszülő tudja, hogy mit kell keresni. A versenyzőknek meg kell például mondaniuk, hogy William Shakespeare Hamlet című drámájában hogy hívták a királyt. Szegény unoka nem tudja, ki az a Shakespeare, ki Hamlet. A nagyszülőnek van fogalma William Shakespeare-ről, de talán pont a kért részletet nem tudja. Ott van a megoldás a Google. Azt mondja az unoka, hogy nagymama, ott van a Google keresd meg és search-ölj. De ő nem tud *szörcsölni*. Az unoka tud *szörcsölni*, a nagymama meg tudja magát a problémát,

és akkor a kettő kooperációjából megszületik az eredmény. Azok a legsikeresebb párok, akik a legtöbb feladatot meg tudják oldani. A fordított szocializációra ennél érzékletesebb példát aligha lehet felhozni.

A digitális nemzedék előtt felnőtt nemzedékek szocializációjának lényeges eleme volt a *végzettség* fontosságának kihangsúlyozása. Mert ma nincs végzettség, helyette végzetlenség van. Nincs olyan diploma, melynek birtokában valaki azt hihetné, hogy soha többé nem kell már tanulnia. Amint megkapjuk a diplomát, már a következő napon elkezdhetjük a tanulást. Az új világ kulcsszavai az Explorer, a Search, Browsing, Navigation. Mindegyik szó arra utal, hogy az internet terébe lépve az információk tengerén vagyunk, ahol ugyanúgy hajózni, tájékozódni, keresni kell, mint az igai tengeren. Utunk soha nem ér véget, egy kikötőbe (portálba) megérkezünk, de utána bonthatjuk vitorláinkat, s új vizek, új kikötők felé hajózhatunk. A megismerés soha nem ér véget, ha egy információt megszereztünk, az további információk megszerzésére biztat bennünket. Kant annak idején úgy jellemezte a megismerést, hogy minél többet tudunk, annál többet nem tudunk. Azt mondta, hogy a tudott dolgok tömege egy labdához hasonlítható, és minden ami a labdán kívül van, az nem tudott. Minél nagyobb a labda, annál nagyobb felületen érintkezik a külvilággal, következésképpen minél többet tudunk, annál több dolgoról tudjuk, hogy nem tudjuk. Az Interneten való keresés tökéletes példája ennek a kanti hasonlatnak.

Nem szorítkozhatunk a passzív befogadó a szerepére. Az emlékezés szerepe pedig lefokozódik, hiszen nem kell megjegyezni adatokat. Mi még tudjuk, hogy mikor volt a mohácsi csata, ki volt II. Lajos király és Tomory érsek, de a mai gyerekek ezeket az adatokat már nem tanulják meg. Rámennek a Google-ra, és onnan merítik ezeket az információkat. Begépelik a két szót: mohácsi csata, s mindent megtudnak. Persze tudniuk kell, hogy mit keresni. Ha eleve fogalmuk sincs arról, hogy mi volt Mohácson egykor, akkor nem tudnak mit keresni, s ha találnak is, nem tudják, hogy mit találtak.

Az új világ a képzelet világa. A képzelet a lehetőségek tere, melyben sokszor ott a lehetetlen is, vagy az amit lehetetlennek gondolunk. A képzelődő ember szertelen, mondhatjuk József Attila nyomán. Az új technológia, gondolok itt a biotechnológiára vagy a nanotechnológiára, olyan dolgokat képes létrehozni, melyekre ha valaki korábban gondolt, akkor fantasztának nevezték. Nemrég találkoztam egy gyermekkori jó barátommal, aki most világhírű bitotechnológus egy vezető amerikai egyetemen. Ő mondta, hogy lehetne olyan paradicsomot természeteni, melyben van egy gén, mely B12-es vitamint termel. Ez a vitamin a csontritkulásos betegségek nagyon jó ellenszere, s ha csak vitaminként szedjük be, az sok veszteséggel jár, míg ha a paradicsomba beraknak beraknak egy gént, ami termeli a B12 vitamint, akkor sokkal hatékonyabbá és olcsóbbá válik a B12 vitamin bevétele. Ez csak egy példa arra, hogy korábban teljesen lehetetlennek tűnő elképzelések a biotechnológiában valósággá válhatnak, és ehhez az kell, hogy nagyon fejlett képzelettel rendelkezünk. Amit elvesztünk az emlékezet vámján, azt visszanyerjük a képzelet révén.

A világháló teljesen új lehetőségeket kínál az identitás formálására és a közösségi kapcsolatok alakítására. Bárkivé válhatunk, s rengeteg társat találhatunk. Tetszés szerint válogathatunk társak és a csoportok között.

Mi az érintkezési pont a digitális tapasztalás nemzedéke és a régebbi nemzedékek között van? Mindenki volt gyermek. A digitális nemzedék tagjai sok szempontból gyermekek maradnak. A mi feladatunk az, hogy fedezzük fel magunkban az egykor volt gyermeket, s akkor

megértjük magunkat gyermekeinkkel, unokáinkkal. Érdeemes volna újra felfedezni saját magunkban gyermekkorunk mágikus tapasztalását, mely nagyon hasonlít a digitális tapasztaláshoz. A mágikus gondolkodás teszi lehetővé a gyermek számára, hogy bármivé és bárkivé válhat. Piaget arra figyelmeztet, hogy ez egy hihetetlen energia forrása a gyermek megismerésében. Az internet által elérhető tudás és alkalmazás magában hordozza magában azt az elemet, hogy bármi bármivé alakítható és változtatható. Tehát érdemes visszatérni ehhez a gyermeki attitűdhöz.

A gyermek vonzódik az újhoz, a kir próbálatlanhoz. Ezt a vonzalmat idős korban is érdemes megtartani. Nagyon sok kiváló ember ismerem saját korosztályomból és a nálam idősebbek közül is, akikből nem tűnt el a gyermeki szabadság, spontaneitás és kreativitás. Azt látom, hogy nem múlt el belőlük a gyermekiség, a serdülés, és a fiatalság miközben mindaz a bölcsesség meg van bennük, amit egy alkotó élet hoz magával.

Miként nevelhető az iskolában a digitális nemzedék? Tézisemnek milyen konzekvenciái vannak iskolai oktatás területén? Az iskola meg fog maradni a digitális világban is, ám radikálisan át fog alakulni, és nem fog végzettséget adni, hanem élethosszig kell majd benne tanulni. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében létrehozunk egy digitális középiskolát, fiatal roma munkanélküli felnőttek számára. Az iskola már harmadik éve működik, több mint 500 diákja van. Nincs iskolaépület, ahova a diákoknak nap mint be kellene járniuk. Nem a diákok mennek iskolába, hanem az iskola megy el hozzájuk interneten képében a faluba, ahol élnek. A tanulás teljesen megváltoztatta a diákokat. Státuszt, rangot adott nekik amit nem csak az ismeretek, hanem új készségek biztosítottak. Tudják jól, hogy most már tanulni is fognak amíg élnek. Mert ez a technológia erre messzemenően alkalmas. A digitális iskolában a tanárnak is meg kell változnia. Kalózzá, felfedezővé kell válnia. A személyes találkozások nem maradnak el. A diákok rendszeresen találkoznak minden hónapban egyszer egy-egy kisebb centrumban. De ezek nem olyan tanárok, akik leadják az anyagot, hanem olyanok, akik megosztják az ismereteiket tanítványaikkal és segítik őket a felfedezésben, javaslatokat tesznek és azt is meg kell mondanom, hogy nem a pénzért teszik. Egyszerűen élvezik, hogy teljesen új oktatói tevékenységben teljesen új módon tanuló diákokkal tudnak kommunikálni, interakcióban lenni. Ezt nem lehet pénzzel megfizetni.

Az info-kommunikációs eszközöket be kell vinnünk az oktatásba. Ennek nagy kockázata is vannak, nem csodaszer. Ha az új eszközökhöz nem társul megfelelő tudás, és nem társul hozzá a hagyományos értelemben vett pedagógiai készség, akkor végzetes eredmények születhetnek. Az internet alapú oktatás szike, amivel örült károkat lehet okozni, de ugyanakkor nagyon komoly sikereket is lehet elérni. Teljesen átalakítja a hallgatók, oktatók és az intézmény működése.

Az info-kommunikációs eszközök nem csak a hallgatók és a tanár viszonyát változtatják meg, hanem nyomon követhetővé teszik a tanárok és a diákok a működését. Ha a tanár nyomon követheti a diák tevékenységét, akkor a be tudja lőni azokat a pontokat, ahol javítani kell.

Az új technológia nyomán a tanárok tevékenysége is jellemezhetővé válik. Sokkal jobban látszik egy ilyen rendszer alkalmazása kapcsán, hogy melyik tanár milyen diákokat produkál. Amerikában nem úgy mérik a tanárokat mint nálunk, hogy minél idősebb annál több pénzt kap, hanem azt nézik meg, hogy egy tanárnak hány olyan diákja van, akik sikeresek. Az a tanár rossz, akiknek nincsenek sikeres diákjai. De nem elég hogy a diák diplomát szerezzen, hanem Phd-t kell szereznie, amivel érvényesülni is tud. Mindez egy adatbázisba bekerül, s ily módon jól látszik, hogy ki a jó tanár és ki a rossz tanár.

Az a terület, melyen barangolni, kalandozni, felfedezőútra indulni kell, az Interneten keresztül hozzáférhető. Itt voltaképpen minden megvan, és ami nincs az hogyha nem fog bekerülni, akkor el fog tűnni. Fontos, hogy a magyar kulturális tartalmak rákerüljenek az Internet terébe, és ezen a területen nem állunk olyan rosszul. Van nemzeti digitális archívum, nemzeti audiovizuális archívum, kárpát-medencei interetnikus tudásmenedzsment és sok más kulturális és tudományos tartalom, mely beépíthető és beépítendő a mindennapi oktatási gyakorlatba, hiszen magyar anyanyelven tanítani csak akkor lehet, ha ez a cyber space, ez a tudásnak az Internet által konstruált tere, s ebben benne van a magyar nyelv, benne van a magyar mozgó-és állókép.

A határok többé nem fontosak. Egy New York-i iskolában ugyanúgy lehet magyarul tanítani és tanulni, mint ahogy lehet a Terézvárosban vagy Csíkszeredán. A kibertérben irreleváns a földrajzi dimenzió. A központ mindig ott van, ahol te vagy. De ehhez kell egy működő PC, kell széles sávú internet kapcsolat, kell projektor az osztályteremben. Ha ezek megvannak, akkor a földrajzi elkülönülés már nem jelent akadályt.

A digitális tapasztalás reinkarnálja az érzékszervi modalitásokat. Tapintás, szaglás még nem közvetíthető, de a háromdimenziós kísérletek már eléggé előrehaladtak, és pár éven belül, ha felhívjuk barátunkat vagy barátnőnket a messze távolból, nem csak a képét látjuk, hanem teljes testében látjuk. Mintha ott lenne, de hát nincs ott.

Minden megmarad, ami egyszer rákerül az internetre. Nézzék meg a www.internetarchive.org webhelyet. A jövő történésének könnyű dolga lesz, ha ki akarja deríteni, hogy melyik nap mi történt a világban, mert kikeresi az internet történeti tudástárából. Más kérdés, hogy interpretációt nem kap. A NAVA révén már most hozzáférhetők az 1931 és 1944 közötti magyar híradók, valamint az országos televíziók közszolgálati programjai 2006 január 1-től. Senki és semmi nem tűnik el, és ez a legérdekesebb és egyben a legördögibb sajátossága is ennek a világnak.

Hogyan közlekedjünk ebben a kibertérben? A szabályok még kialakulófélben vannak. Mivel semmi nem múlik el, minden megtalálható, de csak akkor, ha kereshetővé tették. Aki belép ebbe a világba, keres vagy feltesz tartalmat, az választhat identitást. Aki belép ebbe a világba, nem feltétlenül kell, hogy a saját személyét használja. Logidentitás: ez azt jelenti, hogy aki belép ebbe a világba, tetszőleges személyiséget konstruálhat magának. Mindenki megtalálható ugyan, de akit megtalálunk, az nem feltétlenül az, aki. Hatalmas ellenőrző apparátusok munkálkodnak azon, hogy megfigyeljék a világhálóra lépők közlekedését, ám ennek a területnek is megvannak a maga Robin Hoodjai. Megvannak a rejtőzködői. Magyarul azok járnak rosszul, akik naiv bizalommal saját maguk akarnak ebben a térben mozogni. Akik tudatában vannak a rajtakaphatóságnak, azok rajtakaphatatlanok lesznek.

Ez egy olyan tér, ahol minden nagyon gyorsan történik. A történések egy szemvillanás alatt történnek. Az izgalom, hogy valamit elmulasztunk, a hálózathoz láncol bennünket.

Ez a tér eredendően kollektív. Az egyéni tudások összegződnek. Itt van például a wikipédia, mely egy olyan enciklopédia, melynek címszavait a hozzáértő olvasók írják. Ez egy olyan tudástár, mely önmagát fejleszti. Nem ereszti be a hamis tartalmat, mert a szerkesztő-olvasók azt kilövik.

Egészében véve ez a tér igen csábító, mondhatni kábítószerként hat a benne közlekedőre. Gondoljunk csak bele. Itt mindenki az lehet, aki akar lenni. Mindent megmutathat, de mindent elrejtethet. Kereshet, felfedezhet, csavaroghat. Nem kell várni, a hatás azonnali. Ez a világ beszippanthatja az embert, és a fiatalok különösen alkalmasak arra, hogy beszippantsa őket. Ezzel a veszéllyel számolni kell, fontos, hogy tudjunk róla!

Ha azt látjuk, hogy a gyerekeink túl sokat ülnek ott a számítógép előtt, akkor találunk ki nekik valami fizikai elfoglaltságot. A digitális tapasztalás nem mehet az érzékszervi-mozgásos tapasztalás rovására! Fontos feladata van a pedagógusoknak és a szülőknek abban, hogy a gyerekek egészséges, boldog felnőttekké váljanak. Erre megvan a klasszikus recept: a szeretet. Ha a szeretet nincsen jelen, akkor az elektronikus kommunikáció tere teljesen beszippant, és magányossá tesz.

A kibertérben való mozgás lehetősége teljes egészében technikafüggő. Rendkívüli a kiszolgáltatottságunk, ezért nem árt, ha többszörösen biztosítjuk magunkat, s mindent megduplázunk. Ráadásul a technológia szüntelenül változik. Olyan ez, mintha a könyvtárunkat háromévente ki kellene cserélnünk, mert megváltozik az ábécé.

Hajlok annak az analógiának elfogadására, miszerint a világháló az emberiség agya. Az agy „térképe” nagyon hasonlít az Internet „térképéhez”. Egyik esetben az idegsejtek kapcsolódnak egymáshoz, s ezek a kapcsolatok hordozzák a tudatot, a másik esetben maguk az agyak kapcsolódnak egymáshoz, s teszik lehetővé, hogy információkat cseréljenek, tároljanak, egymás rendelkezésére bocsátva azokat.

A jövőben elég lesz, ha az embernek van egy laptopja és egy kártyája, és drót nélkül kapcsolódhat a világhálózathoz. A kibertérben közlekedő ember végtelen lehetőségekkel rendelkezik. Olyanná válhatunk, mint egykor az istenek voltak. Testetlenek, halhatatlanok, szeszélyesek. Teremthetünk és rombolhatunk.

Éppen ezért nyugtalansággal nézek a jövőbe, hiszen ahogyan a jó hihetetlen energiákat és lehetőségeket tud realizálni, ugyanezt a gonosz is meg tudja tenni. Nagy a tét. Nem tudható, hogy a jó és a rossz között játszódó digitális játszmának mi lesz az eredménye. A következő generáció már tudni fogja a választ erre a kérdésre.

Irodalom

Castells, M. 2005. Az információ kora. Gazdaság, társadalom, kultúra. Budapest: Gondolat.

Kroeber, A.L. 1919. „On the principle of order in civilization as exemplified by changes of fashion.” *American Anthropologist*, **21**, 235-263.

Tönnies, F. 1983. Közösség és társadalom. Budapest: Gondolat